

Marina Nemat

*Zarobljeni
snovi*

Prevela Tea Jovanović

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2009.

*I jedina molitva što
na usni zatreperi,
kaže: „Srce mi uzmi to,
a okove razderi!“
Dok smiraju žure dani,
samo jedno ištem:
žiče i smrt duša da brani,
smela pred gubilištem.**

– Emili Bronte

* Stihove preveo Vladimir D. Janković. (Prim. prev.)

Napomena autora

Iako su ovo memoari, promenila sam imena kako bih zaštitila identitet svojih drugarica iz zatvorske ćelije, a njihovim pričama dodala sam detalje drugih zatvorenika, stapajući živote i preoblikujući ih. To mi je omogućilo da bezbedno ispričam priču o životu i smrti iza zidova Evina i da ostanem verna onome što smo preživeli a nikog ne izložim opasnosti, niti narušim bilo čiju privatnost – ali sam sigurna da će moji zatvorski drugovi lako prepoznati sebe.

Dok sam radila na knjizi morala sam da se oslanjam na svoje pamćenje koje, kao i svačije, ima običaj da bleđi i obmane. Nečega se sećam jasno, kao da se dogodilo pre nedelju dana, ali ostalo je isprekidano i maglovito; ipak je prošlo dvadeset godina.

U svakodnevnom životu, dijalog je naše glavno sredstvo komunikacije i verujem da se uspomene ne mogu uspešno oživeti bez toga. Rekonstruisala sam dijaloge u ovoj knjizi kako sam najbolje umela, i držala sam se istine koliko je to u ljudskoj moći.

1.

Jedna stara persijska poslovice kaže: „Nebo je iste boje kud god da odeš.“ Ali kanadsko nebo bilo je drugačije od onog kojeg sam se sećala iz Irana; bilo je tamnije nijanse plave i činilo se beskrajnim, kao da izaziva obzorje.

Stigli smo na aerodrom *Pirson* u Torontu 28. avgusta 1991, jednog lepog sunčanog dana. Čekao nas je moj brat. Moj suprug, naš dvoipogodišnji sin i ja trebalo je da odsednemo u njegovoj kući dok ne nađemo neki stan. Iako brata nisam videla dvanaest godina – imala sam četrnaest godina kad je on otišao u Kanadu – odmah sam ga prepoznala. Kosa mu je posedela i malo se prorodila, ali bio je visok dva metra i njihao je glavom iznad oduševljene svetine koja je čekala putnike.

Dok smo se vozili s aerodroma gledala sam kroz prozor i zadržalo me je prostranstvo predela. Prošlost je iščezla, i za sve nas je bilo bolje da je ostavim za sobom. Trebalo je da izgradimo nov život u toj stranoj zemlji koja nam je pružila utočište kad nismo imali kuda da odemo. Trebalo je da usredsredim svu energiju na preživljavanje. Morala sam to da učinim zbog svog muža i svog sina.

I zaista smo izgradili nov život. Moj muž je našao dobar posao, dobili smo još jednog sina, i naučila sam da vozim. U julu 2000, devet godina nakon našeg dolaska u Kanadu, konačno smo kupili kuću sa četiri spavaće sobe u predgrađu Toronta i postali ponosni

Kanađani srednje klase koji brinu o svom vrtu, voze dečake na plivanje, fudbal i časove klavira, i kojima prijatelji dolaze na roštilj.

Tada je počela da me muči nesanica.

Počelo je sa slikama iz sećanja koje su mi bleskale u svesti čim bih otišla u krevet. Pokušala bih da ih odagnam, ali one su hrlile k meni, napadajući ne samo moje noćne sate nego i one dnevne. Prošlost me je sustizala, i nisam mogla da je držim podalje od sebe; morala sam da se suočim s njom da mi ne bi sasvim uništila razum. Ako nisam mogla da je zaboravim, možda je rešenje da je se sećam. Počela sam da pišem o svojim danima u Evinu – teheranskom ozloglašenom političkom zatvoru – o mučenju, bolu, smrti, i svoj patnji o kojoj nikad nisam bila u stanju da govorim. Moje uspomene su se pretočile u reči i otele se iz prisilne hibernacije. Verovala sam da ću se, kad ih jednom prenesem na papir, osećati bolje – ali nisam. Bilo mi je potrebno više. Nisam mogla da držim rukopis zakopan u fioci u spavaćoj sobi. Bila sam svedok, i morala sam da ispričam svoju priču.

Moj prvi čitalac bio je moj muž. Ni on nije znao detalje o vremenu koje sam provela u zatvoru. Kad sam mu dala rukopis, stavio ga je pod krevet sa svoje strane, gde je ostao nedirnut tri dana. Bila sam na mukama. Kad će ga pročitati? Hoće li razumeti? Hoće li mi oprostiti što sam čuvala takve tajne?

– Zašto mi nisi ranije rekla? – upitao je kad ga je konačno pročitao.

Bili smo u braku već sedamnaest godina.

– Pokušala sam, ali nisam mogla... hoćeš li mi oprostiti? – rekoh.

– Nema šta da se oprost. Hoćeš li ti oprostiti *meni*?

– Šta?

– Što te nisam pitao.

Ako sam bila neodlučna da li da glasno progovorim, neodlučnost se raspršila u leto 2005, kad sam upoznala jedan iranski par na

nekoj večeri. Uživali smo u druženju i razgovarali o svakodnevnim stvarima: poslu, tržištu nekretnina i školovanju naše dece. Kad je večernji vazduh postao previše hladan da bismo i dalje sedeli na polju, prešli smo unutra da se poslužimo desertom. Dok nam je domaćica služila kafu, upitala me je kako napreduje moja knjiga, a Ivanka Parisa je želela da zna o čemu je knjiga.

– Kad sam imala šesnaest godina, uhapsili su me i provela sam dve godine kao politički zatvorenik u Evinu. Pišem o tome – rekoh.

Lice joj je potpuno prebledelo.

– Jeste li dobro? – upitah.

Zastala je za trenutak i kazala da je i ona provela nekoliko meseci u Evinu.

Svi u prostoriji su začutili, zureći u nas.

Parisa i ja smo otkrile da smo istovremeno bile zatvorenice u različitim delovima iste zgrade. Spomenula sam imena nekoliko mojih drugarica iz zatvorske ćelije, ali nisu joj bila poznata, i ona je meni ispričala o svojim zatvorskim prijateljicama, ali ja nisam znala njih. Međutim, delile smo uspomene na izvesne događaje, dobro poznate većini stanara Evina. Kazala je da je to prvi put da s nekim razgovara o svom zatvorskom iskustvu.

– Ljudi jednostavno ne govore o tome – rekla je.

To je upravo bilo ono ćutanje koje je mene držalo zatočenu više od dvadeset godina.

Kad su me pustili iz Evina, moja porodica se pretvarala da je sve u redu. Niko nije pominjao zatvor. Niko nije upitao: „Šta ti se dogodilo?“ Čeznula sam da im ispričam o svom životu u Evinu, ali nisam znala odakle da počnem. Čekala sam da me oni nešto pitaju, bilo šta što bi mi pomoglo da započnem priču, ali život se nastavio kao da se nije dogodilo ništa nesvakidašnje. Pretpostavljam da je moja porodica želela da budem bezazlena devojka kakva sam bila pre zatvora. Bili su užasnuti bolom i grozom moje prošlosti, i stoga su je ignorisali.

Ohrabrila sam Parisu da mi telefonira, i razgovarale smo nekoliko puta. Glas joj je uvek drhtao dok smo delile uspomene na naše ćelijske drugarice, prisećajući se prijateljstava koja su nam pomogla da preživimo.

Nekoliko nedelja kasnije, rekla mi je da ne želi više da priča sa mnom; nije želela da se seća.

– Ne mogu to da radim. Preteško je. Previše je bolno – kazala je, glasa zagušenog suzama.

Razumela sam i nisam je ubeđivala. Napravila je svoj izbor – a ja sam napravila svoj.

2.

Uhapšena sam 15. januara 1982, u devet sati uveče. Bilo mi je šesnaest godina.

Toga dana sam se probudila pre zore i nisam mogla ponovo da zaspim. Soba mi je delovala mračnije i hladnije nego obično, pa sam ostala pod pokrivačem od kamilje dlake i čekala izlazak sunca, ali izgledalo je kao da će mrak trajati daveka. Kad god je bilo ovako hladno poželeda bih da naš stan ima bolje grejanje (dve kerozinske peći nisu bile dovoljne), ali su mi roditelji uvek govorili da je jedino meni zimi previše hladno u kući.

Spavaća soba mojih roditelja bila je odmah do moje, dok se kuhinja nalazila na kraju uskog hodnika koji je spajao dva kraja našeg trosobnog stana. Slušala sam kako se otac sprema za posao. Iako se kretao lagano i tiho, prigušeni zvuci koje je proizvodio pomogli su mi da pratim njegovo kretanje do kupatila, a zatim do kuhinje. Čajnik je pištao. Frižider se otvarao i zatvarao. Verovatno je jeo hleb s puterom i džemom.

Konačno, slabo svetlo uvuklo se kroz prozor. Otac je već bio otišao na posao, majka je još spavala. Obično nije ustajala iz kreveta pre devet sati. Ja sam se okretala, prevrtala i čekala. Gde je to sunce? Pokušala sam da isplaniram dan, ali nije bilo svrhe. Osećala sam se kao da sam ispala iz normalnog toka vremena. Ustala sam

iz kreveta. Linoleumski pod bio je hladniji od vazduha, a kuhinja mračnija od moje sobe. Činilo mi se da se nikad više neću ugrijati. Možda ni sunce nikad više neće izaći. Pošto sam popila šolju čaja, jedino što sam mogla da smislim bilo je da odem u crkvu. Obukla sam dugi tamnosmeđi vuneni kaput koji mi je majka sašila, pokrila kosu velikom svetlosmeđom maramom, i sišla niz dvadeset četiri siva kamena stepenika, prema ulaznim vratima koja su naš stan povezivala s prometnom ulicom u centru grada. Radnje su još bile zatvorene, a saobraćaj redak. Hodala sam prema crkvi ne dižući pogled. Nisam ni imala šta da vidim. Slike ajatolaha Homeinija i natpisi puni mržnje poput „Smrt Americi“, „Smrt Izraelu“, „Smrt komunistima i neprijateljima islama“ i „Smrt protivnicima revolucije“ pokrivali su većinu zidova.

Trebalo mi je pet minuta da stignem do crkve. Čim sam rukom dodirnula teška drvena vrata, jedna pahuljica sletela mi je na nos. Teheran je uvek izgledao nevino lep pod varljivim snežnim pokrivačem, i mada je islamski režim zabranio većinu najlepših stvari, nije mogao da zaustavi padanje snega. Vlasti su naredile ženama da pokrivaju kosu i objavljuvale proglase protiv muzike, šminkanja, slika gologlavih žena, kao i knjiga sa Zapada, koje su proglasili satanskima i samim tim protivzakonitim. Kročila sam u crkvu, zatvorila vrata za sobom i sela u ugao, netremice posmatrajući lik Isusa na krstu. Crkva je bila prazna. Pokušala sam da se molim, ali su mi u glavi samo plutale reči bez ikakvog značenja. Posle nekih pola sata otišla sam do crkvene kancelarije da se pozdravim sa sveštenicima, i našla se oči u oči s Andreom, zgodnim orguljašem. Upoznali smo se nekoliko meseci ranije, i često sam ga viđala u crkvi. Svi su znali da se jedno drugom sviđamo, samo smo nas dvojice bili suviše stidljivi da to priznamo, možda i zbog toga što je Andre bio sedam godina stariji od mene. Crveneći, upitala sam ga šta radi tu tako rano, a on je objasnio kako je došao da popravi neki pokvareni usisivač.

– Danima te nisam video – rekao je. – Gde si bila? Zvao sam te na kuću nekoliko puta, a tvoja majka mi je rekla da ti nije dobro. Razmišljao sam da danas svratim do tebe.

– Nije mi bilo dobro. Prehlada ili tako nešto.

Zaključio je da sam suviše bleđa i da je trebalo da ostanem u krevetu još nekoliko dana, a ja sam se složila. Ponudio je da me odveze, ali bio mi je potreban svež vazduh pa sam otišla kući peške. Da nisam bila toliko zabrinuta i depresivna, volela bih da provedem neko vreme s njim, ali otkako su moje školske drugarice Sara i Gita i Sarin brat Sajrus uhapšeni i odvedeni u zatvor Evin, nije mi bilo ni do čega. Sara i ja smo bile najbolje drugarice od prvog razreda, a s Gitom sam se družila više od tri godine. Gita je uhapšena sredinom novembra, a Sara i Sajrus 2. januara. Zamišljala sam Gitu, s njenom svilenkastom dugom smeđom kosom i osmehom Mona Lize, kako sedi na klupi pored košarkaškog terena. Pitala sam se šta se dogodilo s Raminom, dečkom koji joj se sviđao. Nije joj se javio od leta 1978, poslednjeg leta pred revoluciju, pre novog poretka u svetu. Već je više od dva meseca bila u Evinu, a njenim roditeljima nisu dozvoljavali da je vide. Zvala sam ih jednom nedeljno, i njena majka je svaki put plakala preko telefona. Gitina majka je svakog dana satima stajala pred vratima njihove kuće i zurila u prolaznike, očekujući da se Gita vrati. Sarini roditelji otišli su nekoliko puta do zatvora i tražili da vide svoju decu, ali svaki put su njihovu molbu odbili.

Evin je bio politički zatvor još iz vremena šahove vladavine. To ime je svačije srce ispunjavalo strahom: predstavljalo je simbol mučenja i smrti. Mnoge zatvorske zgrade Evina rasute su na velikoj površini severno od Teherana, na obroncima planine Elburs. O Evinu se nikad nije pričalo, obavijala ga je zastrašujuća tišina.

Te noći kad su Sara i Sajrus uhapšeni, ležala sam na krevetu i čitala zbirku pesama Faruka Farokzada, kad su se vrata moje sobe naglo otvorila i u dovratku se pojavila moja majka.

– Upravo se javila Sarina majka... – kazala je.

U vazduhu koji sam udisala osetila sam ledene iglice.

– Čuvari revolucije su pre otprilike pola sata uhapsili Saru i Sajrusa, i odveli ih u Evin.

Celo telo mi je utrulo.

– Šta su uradili? – upitala je moja majka.

Jadni Sara i Sajrus. Mora da su prestravljeni. Ali biće s njima sve u redu. Mora biti sve u redu.

– Marina, odgovori mi. Šta su uradili?

Majka je zatvorila vrata za sobom i naslonila se na njih.

– Ništa. Pa, Sara nije ništa uradila, ali Sajrus je pripadnik mudžahedina. – Glas mi je zvučao slabašno i daleko. Organizacija Mudžahedin-e Kalg je levičarska muslimanska grupa koja se borila protiv šaha još od šezdesetih godina XX veka. Pošto je islamska revolucija uspela, njeni članovi su se usprotivili neograničenoj vlasti ajatolaha Homeinija kao vrhovnog vođe Irana, i nazvali su ga diktatorom. Kao rezultat toga, islamska vlada proglasila je njihovu stranku ilegalnom.

– Shvatam. Možda su Saru uhapsili zbog Sajrusa.

– Možda.

– Sirota njihova majka. Bila je van sebe.

– Jesu li čuvari išta rekli?

– Kazali su njihovim roditeljima da ne brinu, da samo hoće da im postave nekoliko pitanja.

– Znači, mogli bi uskoro da ih puste?

– Pa, na osnovu onog što mi govoriš, sigurna sam da će Saru uskoro pustiti. Ali, što se tiče Sajrusa... pa, trebalo je da zna u šta se upušta. Nema potrebe da se brinemo.

Majka je izašla iz sobe, a ja sam pokušala da razmišljam, ali nisam mogla. Premorena, zatvorila sam oči i zaspala dubokim snom.

Sledećih dvanaest dana uglavnom sam spavala. Sama pomisao na bilo koji, makar i najjednostavniji posao izazivala je u meni umor i malodušnost. Nisam bila ni gladna ni žedna. Nisam želela da čitam, nikuda da idem, ni s kim da razgovaram. Svake noći

majka mi je govorila da nema vesti o Sari i Sajrusu. Otkako su oni uhapšeni, znala sam da ću ja biti sledeća. Moje ime je bilo na spisku imena i adresa koji je moja nastavnica hemije, hanuma Bahman, primetila u direktorinom kabinetu – a naša direktorka, hanuma Mahmudi, bila je čuvarica revolucije. Hanuma Bahman je bila dobra žena, ona me je i upozorila da je spisak namenjen Sudu islamske revolucije. Međutim, ništa nisam mogla da uradim osim da čekam. Kuda da odem? Čuvari revolucije nemaju milosti. Kad bi došli u nečiju kuću, a taj koga treba da uhapsu nije bio tu, povelili bi onoga koga su zatekli. Nisam mogla da rizikujem živote svojih roditelja kako bih spasla sebe. Tokom prethodnih nekoliko meseci bilo je uhapšeno na stotine ljudi, optuženih da se na ovaj ili onaj način suprotstavljaju vlastima.

U devet sati uveče, otišla sam da se okupam. Tek što sam odvrnula slavinu i voda počela da teče, kućom je odjeknuo zvuk zvona na ulaznim vratima. Srce mi se skamenilo. Niko ne zvoni na naša vrata u ovo doba.

Zavrнула sam slavinu i sela na ivicu kade. Čula sam roditelje kako otvaraju vrata i, posle nekoliko sekundi, majka me je pozvala. Otključala sam vrata kupatila i otvorila ih. U hodniku su stajala dvojica naoružanih bradatih čuvara revolucije u tamnozelenim vojničkim uniformama. Jedan je uperio pušku u mene. Osećala sam se kao da sam iskoráčila iz svog tela i gledam neki film. To se ne događa meni već nekom drugom, nekom koga ne poznajem.

– Ostani s njima dok ja pretražim stan – drugi čuvar reče svom prijatelju, a zatim se okrenu ka meni i upita: – Gde je tvoja soba? – Dah mu je mirisao na crni luk, od čega mi se prevrnuo stomak.

– Niz hodnik, prva vrata desno.

Majka se tresla, a lice joj je prebledelo. Pokrila je usta rukom, valjda da bi prigušila beskrajni krik. Otac je zurio u mene; gledao me je kao da umirem od iznenadne, neizlečive bolesti, a on

ne može ništa da učini da me spase. Suze su mu se slivale niz lice. Nisam ga videla da plače još otkako mi je umrla baba.

Drugi čuvar se ubrzo vratio noseći pregršt mojih knjiga, uglavnom romana pisaca sa Zapada.

– Je l' ovo tvoje?

– Jeste.

– Ponećemo nekoliko kao dokaz.

– Dokaz čega?

– Tvoje aktivnosti protiv islamske vlade.

– Ja se ne slažem s vladom, ali nisam ništa uradila protiv nje.

– Nisam ja nadležan da odlučujem jesi li kriva ili nisi; ovde sam da bih te uhapsio. Stavi feredžu.

– Ja sam hrišćanka. Nemam feredžu.

Bili su iznenađeni. – Dobro – reče jedan od njih. – Stavi šal i hajdemo.

– Kuda je vodite? – upitala je moja majka.

– U Evin – odgovorili su.

U pratnji jednog čuvara, otišla sam u svoju sobu, zgrabila bež kašmirski šal i pokrila njime kosu. Noć je bila veoma hladna, a šal će me grejati, zaključila sam. Pre nego što smo izašli iz sobe pogled mi se zadržao na brojanicama koje su ležale na pisaćem stolu. Uzela sam ih.

– Hej, čekaj! Šta je to? – kazao je čuvar.

– Moje brojanice. Mogu li da ih ponesem?

– Da vidim.

Pružila sam mu brojanice. Proučavao ih je, izbliza zagledajući svaki od bledoplavih kamenčića ponaosob, a zatim i srebrni krst.

– Možeš ih poneti. Molitva je upravo ono što će ti biti potrebno u Evinu.

Strpala sam brojanice u džep.

Čuvari su me odveli do crnog mercedesa parkiranog pred našim vratima. Otvorili su zadnja vrata i ja sam ušla. Auto se pokrenuo. Okrenula sam se i pogledala osvetljene prozore našeg stana,